

Invigningens teologiska och kyrkorättsliga innebörd

Den korta översikt, som här nedan skall lämnas, har snarast karaktären av en skissartad översikt, då frågorna om res sacra hör till de minst utredda och beaktade i den vetenskapliga litteraturen. Mina här nedan anförda synpunkter måste därför också delvis betraktas som preliminära och hypotetiska, tills en mera uttömmande undersökning kommit till stånd.

Invigningens teologiska innebörd.

Tillkomst och utveckling från 300-talet till medeltidens slut.

Under urkristendomens och fornkyrkans tid förekom ingen invigning av gudstjänstrum eller begravningsplats. Det var först under 300-talet, som detta bruk växte fram. Den första bevarade notisen om kyrkoinvigning härstammar sålunda från år 314 (katedralen i Tyrus) och kravet på invigning sammanhänger vid denna tid med uppfattningen, att mänskan icke kunde firas å annan plats än den, som förut blivit invigd och helgad, en praxis, som kodifierades i den kyrkliga lagstiftningen alltifrån den första iriska synoden i mitten av 400-talet.

Denna utveckling är i stort sett parallell med det intresse för heliga och helgade föremål, som under 2- och 300-talen växte fram i den kristna kyrkan.

På ett mycket intimt sätt kom sålunda kyrkoinvigningen att gå hand i hand med den växande martyrkulten. En kyrkobyggnad ansågs nämligen erhålla sin helighet genom att byggas över en martyrgrav eller genom att en martyrs kvarlevor flyttades till en redan befintlig eller nybyggd kyrka. På detta sätt var invigningen och helgandet beroende av tillgången på relikier. Relikernas ursprungliga plats var martyrgraven under altaret, men flyttades senare upp i själva altaret för att så småningom få sin plats fixerad till en relikgömma i altarskivan.

Det ursprungliga invigningsformuläret var också starkt beroende av martyrkulten och konstruerades som en döds vigilia aftonen före invigningen, ett praktfullt överförande av relikerna påföljande morgon till kyrkan, som skulle invigas, samt ett nedläggande av relikerna under eller i altaret. Det äldsta kyrkoinvigningsritualet var därför ursprungligen intet annat än en festlig nybegravning av martyrer. Härigenom hade man faktiskt fixerat skillnaden mellan profant och heligt område, varigenom invigningen kom att betraktas som ett helgande av något som tidigare icke varit heligt.

Utvecklingen gick dock vidare, så att ett helgande ansågs möjligt inte bara genom bevarade relikier eller ännu levande gudsmän, utan även genom ämbetsbärarna i kyrkan, som ägde det

gudomliga uppdraget att helga och konsekra. Kyrkoinvigningen kom också att avskiljas till de speciellt biskopliga handlingarna.

Från 900-talet utbildades en bestämd ordning för kyrkas invigning, som i huvudsak kom att bestå medeltiden ut. Den utgjordes av tre delar. Först och främst ett besittningstagande av den nybyggda kyrkan med ceremonier delvis hämtade från det gamla romerska lantmäteriet, då ett jordstycke uppmättes och avgränsades som någons egendom. Den andra delen gäller helgandet, som skedde dels negativt genom vigvattensbestänkning (renande), dels positivt genom bön. Den tredje delen slutligen utgjordes av nedläggandet av relik i altaret samt smörjandet av altaret och kyrkomuren.

På detta sätt blev kyrkan *res sacra*, ett heligt föremål, som kunde orenas och därmed sättas ur bruk, men sedan åter renas genom särskilda ceremonier och ett slags nyhelgande. Brott begångna inom kyrkans område betraktades därför såsom försvårande med hänsynen till avståndet från altaret. Den yttre kretsen utgjordes av kyrkogården runt kyrkan, nästa krets av kyrkomuren, sedan koret samt till slut altaret.

Invigningens avskaffande under reformationstiden.

Mot det medeltida bruket att helga och inviga olika slag av föremål reste den lutherska reformationen en kraftig kritik. Vad man särskilt vände sig mot var uppdelningen i helgat och profant område. Luther ansåg nämligen, att hela

skapelsen var helig och att människan genom sina ceremonier icke kunde ge de skapade föremålen någon ny kraft. Detta belyses av den enda "kyrkoinvigning", som Luther själv utfört, kapellet i Torgau. Han har nämligen här helt åsidosatt det medeltida invigningsritualet och tillämpar invigningens olika delar i sin predikan icke på kyrkobyggnaden utan på "den levande kyrkan", d. v. s. den i kyrkan närvarande församlingen. Invigningen var därför enligt Luther icke till för att helga olika föremål till församlingens bruk utan för att församlingen skulle ha tillfälle att höra Guds ord.

Därmed var också domen fälld över kyrkoinvigningarna inom den lutherska reformationen och detta gällde även Sverige. Våra svenska reformatorer Olavus och Laurentius Petri kritiserade sålunda den medeltida kyrkoinvigningen med lika starka ord som Luther och förklarade att kyrkobyggnaden icke längre var en *res sacra* i betydelsen av särskilt från den profana världen helgat område. Däremot var den avskild till församlingens bruk och i den bemärkelsen nödvändig.

I ett av våra främsta refomationsdokument, Laurentius Petris kyrkoordning 1571, förbjudes också direkt all invigning av kyrkor och kyrkogårdar, därför att detta givit tillfälle till stort missbruk. Laurentius Petri ansåg nämligen, att invigning av "stockar och stenar" var en direkt gudsförmädelse och att den enda kyrka som kunde invigas var den levande kyrkan, som invigdes därigenom att Guds ord fick ingång i kristna människors hjärtan.

Reformationen betraktade sålunda kyrkobyggnader och kyrkogårdar enligt

funktionsprincipen. Invigningen hade försvunnit men kyrkobyggnaden kunde icke avvaras, då den hade en nödvändig funktion för en levande församling.

Invigningens återinförande under 1600-talet fram till vår egen tid.

Kyrkoinvigningen skulle dock komma tillbaka i luthersk och anglikansk ortodoxi. År 1620 utarbetade sålunda den engelske biskopen Andrews ett särskilt kyrkoinvigningsritual, som bär tydliga spår av hans egna spekulationer utan direkt anknytning till äldre kyrklig tradition men som utgick från den äldre principen att genom invigningen särskilt helgade områden skapades. Ungefär tio år senare eller 1631 utarbetade biskop Laud av London ett annat kyrkoinvigningsritual, som direkt anknöt till äldre romersk tradition. Utvecklingen var dock icke speciellt engelsk. I den ena lutherska kyrkoordningen efter den andra infördes sålunda under 1600-talet särskilda bestämmelser för invigning av kyrkor, en utveckling, som även återfinnes i Sverige och kodifierades i kyrkolagen 1686. Denna utveckling sammanhänger med det under ortodoxin nyvaknade intresset för helighetens lokalisation.

Utvecklingen gick också vidare på den inslagna vägen framför allt under 1800-talets senare hälft. Vid en särskild konferens i Eisenach 1863 infördes sålunda direkt invigningsformel av optativ karaktär, varigenom utvecklingen tog ännu ett steg mot allmänkyrklig tradition. I Sverige blev också 1800-talets kyrkolagsarbete av särskild betydelse och för när-

varande föreligger en särskild invigningsformel i nu gällande handbok såväl för kyrkorummet som för altare, dopfunt, predikstol, orgel och kyrkklocka.

2. Invigningens kyrkorättsliga innebörd. Gällande rättsläge.

Då nu gällande kyrkolag av år 1686 tillkommit under ett skede, som teologiskt hävdad och motiverat invigningens nödvändighet, är det uppenbart att lagens ursprungliga mening varit, att kyrkobyggnaden skulle betraktas som *res sacra*, d. v. s. att den ligger extra *commerciam privatorum* och därför icke kan beslagtas eller avhysas från enskilds mark. Då kyrkolagen på denna punkt icke ersatts med annan lagstiftning och kyrkolag är grundlagsenligt likvärdig med allmän civillag, bör kyrkoinvigningen anses äga giltighet även för det borgerliga samhället. Kyrkolagsföreskrifter finns emellertid endast för invigning av kyrkor och kapell. Den invigning, som nuvarande kyrkohandbok räknar med för vissa kyrkliga inventarier har därför icke kyrkolagskaraktär och det torde därför icke vara möjligt att hävda att dessa föremål, i den mån de icke har direkt anknytning till kyrkobyggnaden, kan betraktas som *res sacra* med borgerliga rättsverkningar.

Det är emellertid uppenbart att denna syn på *res sacra* bottnar i en bestämd teologisk uppfattning och i en bestämd uppfattning av helighetens betydelse i skiljandet mellan profant och heligt. Som jag ovan antytt, utgick den lutherska reformationen från en annan syn på res

sacra och betonade kyrkobyggnaden ur funktionssynpunkt. På sätt och vis har också detta funktionstänkande spelat in då det gäller frågan om kyrkas nedläggande.

För ibruktagande av kyrka krävs för närvarande sålunda både världslig och kyrklig akt (invigning), för nedläggande endast Kungl. Maj:ts beslut. Det existerar inga liturgiska föreskrifter för ett avhelsing av res sacra. Enligt en Kungl. kungör. 26.11 1920 kan sålunda kyrka

eller kapell med Kungl. Maj:ts medgivande användas till annat ändamål eller överlätas. Kungl. Maj:t kan dock icke besluta om nedläggande mot församlingens vilja enligt Kungl. res. 17.8 1762. Denna princip åsidosattes dock i Kungl. kungör. 19.6 1830 men i ny Kungl. kungör. den 11.7 1862 upphävdes denna författning och principen om församlingens samtycke återinfördes.

Ake Andrén